

ΕΙΔΙΚΟ ΑΡΘΡΟ SPECIAL ARTICLE

Θεωρία της προσχεδιασμένης συμπεριφοράς Συνοπτική περιγραφή και πρακτική εφαρμογή σε επίπεδο πολιτικών υγείας

Η πρόβλεψη της πρόθεσης επίτευξης συμπεριφορών που αφορούν στην υγεία καθιστά αναγκαία την ανάλυση των παραγόντων που την καθορίζουν, έτσι ώστε να σχεδιαστούν οι απαραίτητες παρεμβάσεις οι οποίες συνεπάγονται βελτίωση της υγείας. Η συμμόρφωση των ασθενών με τις ιατρικές οδηγίες και η διστακτικότητα στον εμβολιασμό, ιδιαίτερα σε καιρό πανδημίας, απασχολούν σημαντικά τους λήπτες απόφασης, με αποτέλεσμα η εξαγωγή συμπερασμάτων από εμπειρικές μελέτες που αφορούν στην ανάλυση και στην πρόγνωση της συμπεριφοράς να αποτελεί πολύτιμη πληροφόρηση κατά τον σχεδιασμό πολιτικών στην υγεία. Το παρόν άρθρο περιλαμβάνει συνοπτική περιγραφή της θεωρίας της προσχεδιασμένης συμπεριφοράς και το πεδίο εφαρμογής της στην υγεία, με έμφαση στην κατανόηση και στην πρόβλεψη των προθέσεων θεραπευτικής συμμόρφωσης των ασθενών, καθώς και στην υιοθέτηση συμπεριφορών θετικών προς τον εμβολιασμό. Και στις δύο περιπτώσεις, οι στάσεις, οι υποκειμενικοί κανόνες και η υποκειμενική αντίληψη άσκησης ελέγχου προσδιορίζονται ως σημαντικοί προβλεπτικοί παράγοντες.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ανθρώπινη συμπεριφορά σε σχέση με την υγεία και την ασθένεια συνιστά το βασικό αντικείμενο μελέτης της επιστήμης της Ψυχολογίας της Υγείας.¹ Η έρευνα στο συγκεκριμένο πεδίο εστιάζει επί πλέον σε συμπεριφορές που έχουν ως στόχο την αντιμετώπιση μιας ασθένειας και σχετίζονται με τον ρόλο του ατόμου ως ασθενούς. Παράλληλα, περιλαμβάνει ανάλυση αναφορικά με το πώς η συμπεριφορά των ατόμων επηρεάζεται από την επίδραση των ενδογενών (π.χ. δημογραφικοί, κοινωνικοί, συναισθηματικοί, γνωστικοί, χαρακτηριστικά της προσωπικότητας) και των εξωγενών παραγόντων (θεσμοί και ποινικές απαγορεύσεις).²

Η ανάπτυξη των κοινωνικο-γνωστικών μοντέλων έχει συμβάλει στην κατανόηση σε βάθος των αιτιών που τα άτομα υιοθετούν συγκεκριμένες συμπεριφορές κατά την αντιμετώπιση ζητημάτων σχετιζόμενων με την υγεία και την ασθένεια. Η θεωρία της προσχεδιασμένης συμπεριφοράς (ΘΠΣ), η οποία αποτελεί το δημοφιλέστερο και συχνότερα χρησιμοποιούμενο κοινωνικο-γνωστικό μοντέλο, εφαρμόζεται με σκοπό την ανάλυση και την πρόβλεψη των

προθέσεων των ατόμων να επιτελέσουν μια συμπεριφορά και παρέχει χρήσιμη πληροφόρηση για την εφαρμογή στοχευμένων πολιτικών υγείας.³ Μεταξύ άλλων, βοηθά στην ερμηνεία των συμπεριφορών που σχετίζονται με την τήρηση των ιατρικών οδηγιών από τους ασθενείς και τις προθέσεις του πληθυσμού για εμβολιασμό, καθώς και στον σχεδιασμό παρεμβάσεων με σκοπό τη βελτίωση των ποσοστών θεραπευτικής συμμόρφωσης και την υιοθέτηση εμβολιαστικής συνείδησης του πληθυσμού.^{3,4}

Η αξία εκπόνησης κοινωνικών ερευνών με αντικείμενο τη μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς έγκειται στο γεγονός ότι συγκεκριμένα πρότυπα συμπεριφοράς σχετίζονται με σημαντικό ποσοστό θνησιμότητας στον γενικό πληθυσμό.^{2,3} Κατά συνέπεια, η ανάλυση και η πρόβλεψη της ανθρώπινης συμπεριφοράς παρέχει ικανή πληροφόρηση, έτσι ώστε να σχεδιαστούν παρεμβάσεις που θα οδηγήσουν στην τροποποίησή της.² Η σημαντική προβλεπτική ισχύς της ΘΠΣ την καθιστά χρήσιμο εργαλείο για τους λήπτες απόφασης, για την εφαρμογή πολιτικών που στοχεύουν στην υιοθέτηση συμπεριφορών προστασίας της υγείας.³

ΑΡΧΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ 2022, 39(5):696–702
ARCHIVES OF HELLENIC MEDICINE 2022, 39(5):696–702

**Χ. Μιλτιάδης,
Μ. Θεοδωράτου**

Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Ελληνικό
Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα

Theory of planned behavior.
A brief description and practical
application at the level of health
policies

Abstract at the end of the article

Λέξεις ευρητηρίου

Θεραπευτική συμμόρφωση
Θεωρία της προσχεδιασμένης
συμπεριφοράς
Πολιτικές υγείας
Πρόθεση για εμβολιασμό
Τήρηση των ιατρικών οδηγιών

Υποβλήθηκε 26.7.2021

Εγκρίθηκε 11.9.2021

2. ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΧΕΔΙΑΣΜΕΝΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ

2.1. Γενική περιγραφή της θεωρίας

Η ΘΠΣ συνιστά κοινωνικο-γνωστικό μοντέλο² με ευρεία χρήση στην κατανόηση, στην ερμηνεία και στην πρόβλεψη συμπεριφορών.⁵ Πυρήνα της ΘΠΣ αποτελεί η αρχή της συμβατότητας, σύμφωνα με την οποία κάθε συγκεκριμένη συμπεριφορά αποτελείται από μια δράση, η οποία διενεργείται με σκοπό την επίτευξη ενός συγκεκριμένου στόχου, εντός καθορισμένου πλαισίου, σε συγκεκριμένο χρονικό διάστημα.^{2,6} Σημείο αναφοράς στην επιτέλεση μιας συμπεριφοράς, σύμφωνα με την παραπάνω θεωρία, αποτελεί η πρόθεση υιοθέτησής της, καθώς όσο ισχυρότερη είναι η τελευταία, τόσο αυξάνονται οι πιθανότητες επιτέλεσής της.⁶

Στη ΘΠΣ, η πρόθεση για την υιοθέτηση μιας συμπεριφοράς προσδιορίζεται (α) από τη στάση του ατόμου απέναντι στη συμπεριφορά, η οποία καθορίζεται από τις πεποιθήσεις του ατόμου ως προς τη συμπεριφορά και από την αξιολόγηση του πιθανού αποτελέσματος της συμπεριφοράς, δηλαδή εάν θα είναι θετική ή αρνητική, (β) από την υποκειμενική αντίληψη των κοινωνικών κανόνων συμπεριφοράς, η οποία διαμορφώνεται από τις κανονιστικές πεποιθήσεις (διατακτικές ή περιγραφικές) σχετικά με τη γνώμη των «σημαντικών» άλλων για τη συγκεκριμένη συμπεριφορά και τα κίνητρα συμμόρφωσης με τη γνώμη των άλλων και τα πιθανά οφέλη από την υιοθέτησή της, και (γ) από την υποκειμενική αντίληψη άσκησης ελέγχου, η οποία λαμβάνει υπ' όψιν τους παράγοντες που διευκολύνουν ή παρεμποδίζουν την επιτέλεσή της. Ειδικότερα, προσδιορίζεται από τις πεποιθήσεις σχετικά με τη διαθεσιμότητα των παραγόντων που συνεπάγονται την επιτυχή επιτέλεσή της και την υποκειμενική αντίληψη της ισχύος του καθένα παράγοντα.⁶

Τέλος, εξωτερικές μεταβλητές, όπως η ηλικία, το φύλο, το επάγγελμα, η κοινωνικοοικονομική κατάσταση, η θρησκεία, η εκπαίδευση, καθώς και η προσωπικότητα, η εξωστρέφεια, ο εντοπισμός και η συνείδηση, επηρεάζουν την πρόθεση εκτέλεσης μιας συμπεριφοράς, αλλά σε μικρότερο βαθμό συγκριτικά με τους τρεις παράγοντες που περιγράφηκαν προηγουμένως.³

2.2. Ιστορική εξέλιξη της θεωρίας

Η ΘΠΣ αποτελεί την εξέλιξη της θεωρίας της έλλογης δράσης (ΘΕΔ).⁷ Και στη συγκεκριμένη περίπτωση, η αρχή της συμβατότητας συνιστά τον ακρογωνιαίο λίθο της ΘΕΔ, με τη συμπεριφορά να αποτελεί συνάρτηση της πρόθεσης του ατόμου να την επιτελέσει, των στάσεων του ατόμου

απέναντι στη συμπεριφορά και της υποκειμενικής αίσθησης των κοινωνικών κανόνων που σχετίζονται με αυτή.^{3,7} Επομένως, όσο πιο ισχυρή είναι η πρόθεση ενός ατόμου να υιοθετήσει μια συγκεκριμένη συμπεριφορά, τόσο μεγαλύτερες και οι πιθανότητες, τελικά, να την υιοθετήσει.² Επιπρόσθετα, η μελέτη συγκεκριμένων στάσεων στον γενικό πληθυσμό αποτελεί καθοριστικό παράγοντα στην πρόβλεψη επιτέλεσης συγκεκριμένων συμπεριφορών.⁷

Ωστόσο, η ΘΕΔ ως κοινωνικο-γνωστικό μοντέλο εμφανίζει σημαντικές αδυναμίες στην πρόβλεψη συμπεριφορών που σχετίζονται με την υποκειμενική αντίληψη του ατόμου όσον αφορά σε παράγοντες οι οποίοι διευκολύνουν ή παρεμποδίζουν την επιτέλεσή της.² Η εισαγωγή της μεταβλητής «υποκειμενική αντίληψη για την άσκηση ελέγχου»⁸ διαμορφώνει τη μετεξέλιξη της ΘΕΔ στη ΘΠΣ, η οποία περιγράφεται από τη σχέση $P = w_1AΣ + w_2ΥΚ + w_3ΕΣ$, όπου Π η πρόθεση, ΑΣ οι στάσεις του ατόμου, ΥΚ οι υποκειμενικοί κανόνες, ΕΣ ο έλεγχος της συμπεριφοράς και w_1, w_2, w_3 οι δείκτες της συνάρτησης.²

2.3. Το πεδίο εφαρμογής της θεωρίας στην υγεία

Η ΘΠΣ βρίθει εφαρμογών σε εμπειρικές μελέτες με σκοπό την ανάλυση, την επεξήγηση και την πρόβλεψη συμπεριφορών που σχετίζονται με την υγεία.⁹ Συγκεκριμένα, σχετίζεται με διερεύνηση της πρόβλεψης συμπεριφορών αναφορικά με την κατανάλωση ουσιών, την υιοθέτηση υγιούς τρόπου διαβίωσης, τη διενέργεια προληπτικών εξετάσεων και τη θεραπευτική συμμόρφωση.²

Αναλυτικότερα, η ΘΠΣ εφαρμόζεται ευρέως στην πρόβλεψη συμπεριφορών που σχετίζονται με τη διακοπή του καπνίσματος, την κατανάλωση οινοπνεύματος και ναρκωτικών ουσιών, την άσκηση, τον περιορισμό κατανάλωσης τροφών πλούσιων σε ζάχαρη από τα νήπια και την αύξηση κατανάλωσης φρούτων και λαχανικών, τη χρήση προφυλακτικού κατά τη σεξουαλική επαφή για την προστασία λοίμωξης από τον HIV, την ασφάλεια στην οδήγηση (π.χ. κατανάλωση οινοπνεύματος ή οδήγηση εντός των επιτρεπτών ορίων ταχύτητας σε κατοικήσιμες περιοχές), την προώθηση της φροντίδας μητρότητας, τη μείωση σωματικού βάρους και τη στοματική υγιεινή.^{2,9,10} Επί πλέον, έχει καταδειχθεί η συμβολή της θεωρίας στην πρόληψη του καρκίνου^{10,11} και στην υιοθέτηση συμπεριφορών θετικών προς τη δωρεά αίματος για την κάλυψη των αναγκών των νοσοκομείων.¹²

Τις κυριότερες μεθόδους αλλαγής συμπεριφοράς αποτελούν η χρήση video, συγκεκριμένων υποδειγμάτων και πειθούς, η παροχή έντυπου υλικού με σκοπό την επαρκή πληροφόρηση των ατόμων, η κοινωνική υποστήριξη, η σαφής διατύπωση δεδομένων στόχων, η βελτίωση και η

εξάσκηση των ικανοτήτων των ατόμων και, τέλος, η αυτοφροντίδα και η τακτική παρακολούθηση της πορείας του ατόμου από το ίδιο το άτομο.¹⁰

Συμπερασματικά, η ΘΠΣ συμβάλλει στην επεξήγηση της πρόθεσης και στην πρόβλεψη της συμπεριφοράς που υιοθετούν τα άτομα σε σημαντικό βαθμό,³ αν και η αποδοτικότητα της, ανά κατηγορία συμπεριφοράς σχετιζόμενη με την υγεία, διαφέρει.⁹ Επιπρόσθετα, ο θετικός ή ο αρνητικός ρόλος του ελέγχου στην πρόθεση επιτέλεσης των συμπεριφορών θεωρείται ασαφής, καθώς δεν αξιολογείται ο ίδιος ο έλεγχος αλλά η αντίληψη για τον έλεγχο κατά την επιτέλεση της συμπεριφοράς.² Ωστόσο, η εφαρμογή της ΘΠΣ με συγκεκριμένες μεθόδους μέτρησης και ανάλυσης αποτελεί για τους λήπτες απόφασης σημαντικό εργαλείο χάραξης στρατηγικής και ανάπτυξης πολιτικών υγείας με επίκεντρο την πρόληψη (πρωτογενή, δευτερογενή και τριτογενή).³

3. ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΧΕΔΙΑΣΜΕΝΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ ΚΑΙ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗ

3.1. Σχέση μεταξύ των παραγόντων της θεωρίας της προσχεδιασμένης συμπεριφοράς και της θεραπευτικής συμμόρφωσης

Σε έρευνα μετα-ανάλυσης, οι στάσεις, οι υποκειμενικοί κανόνες και η υποκειμενική αντίληψη του ελέγχου συσχετίστηκαν με στατιστικά σημαντική προβλεπτική ισχύ στη θεραπευτική συμμόρφωση ασθενών με χρόνια νοσήματα, με τον αντιληπτό έλεγχο να αποτελεί τον σημαντικότερο προβλεπτικό παράγοντα.¹⁴ Ωστόσο, κατά τη διενέργεια μελέτης για την αξιολόγηση της πρόθεσης των ενηλίκων στην Αυστραλία, αναφορικά με την τήρηση των ιατρικών οδηγιών, γίνεται διαχωρισμός μεταξύ της πρόβλεψης της πρόθεσης για τήρηση των οδηγιών και της πρόβλεψης συμπεριφοράς συμμόρφωσης. Στην πρώτη περίπτωση δεν αποδείχθηκε στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ των τριών μεταβλητών της ΘΠΣ και της πρόθεσης, ενώ στη δεύτερη ο αντιληπτός έλεγχος αποτέλεσε τον μοναδικό προγνωστικό δείκτη.¹⁵

Σε μελέτη δείγματος 117 ασθενών με σακχαρώδη διαβήτη και υπέρταση, ο αντιληπτός έλεγχος προσδιορίστηκε ως κρίσιμος παράγοντας πρόβλεψης τήρησης των ιατρικών οδηγιών από αυτούς. Στην ίδια μελέτη, η σχέση υποκειμενικών κανόνων συμπεριφοράς και πρόθεσης αναδείχθηκε στατιστικά σημαντική. Ωστόσο, οι στάσεις του ατόμου δεν συνιστούν σημαντικό προβλεπτικό δείκτη.¹⁶

Η ΘΠΣ έχει εφαρμοστεί και για την πρόβλεψη της συμμόρφωσης των επαγγελματιών υγείας αναφορικά με την

υγιεινή των χεριών, με τις μεταβλητές της να αποτελούν προβλεπτικούς παράγοντες της πρόθεσης για την υιοθέτηση της συγκεκριμένης συμπεριφοράς.¹⁷

Τέλος, η ΘΠΣ βρίσκεται εφαρμογών στην πρόβλεψη της πρόθεσης των ασθενών με ψυχιατρικές διαταραχές ως προς την τήρηση των ιατρικών οδηγιών. Κατά τη διενέργεια μελέτης σε Μεξικάνους πολίτες των ΗΠΑ με σχιζοφρένεια, επισημαίνεται ο κρίσιμος ρόλος του οικογενειακού περιβάλλοντος στη διαμόρφωση της υποκειμενικής αντίληψης των κοινωνικών κανόνων συμπεριφοράς με θετικό αντίκτυπο στη λήψη της αντιψυχωσικής θεραπείας, αποτελώντας σε αυτή την περίπτωση τον σημαντικότερο παράγοντα βελτίωσης της συμμόρφωσης.¹⁸ Επιπρόσθετα, σύμφωνα με τα αποτελέσματα έρευνας αναφορικά με την ανάλυση της θεραπευτικής συμμόρφωσης ατόμων με ψυχιατρικά νοσήματα, και οι τρεις μεταβλητές της ΘΠΣ συσχετίστηκαν ως θετικοί προβλεπτικοί παράγοντες, με τις στάσεις να αποτελούν τον ισχυρότερο,¹⁹ ενώ σε καταθλιπτικές ασθενείς με καρκίνο του μαστού οι στάσεις και η υποκειμενική αντίληψη άσκησης ελέγχου προσδιορίζουν σε σημαντικό βαθμό τις προθέσεις τους.²⁰

3.2. Επιρροή των υποκειμενικών κανόνων στη θεραπευτική συμμόρφωση των ασθενών με ψυχιατρικές διαταραχές

Οι υποκειμενικοί κανόνες συντελούν σε σημαντικό βαθμό στην υιοθέτηση, από μέρους των ασθενών, συμπεριφορών που συνεπάγονται υψηλά ποσοστά φαρμακευτικής συμμόρφωσης. Ο ρόλος της παραπάνω μεταβλητής χαρακτηρίζεται ως κρίσιμος και για τους ασθενείς με ψυχιατρικές διαταραχές, με το οικογενειακό περιβάλλον να συνιστά κρίσιμο υποστηρικτικό παράγοντα.^{18,21,22}

Κοινωνικο-πολιτισμικοί παράγοντες, θρησκευτικές πεποιθήσεις και φυλή/εθνότητα διαμορφώνουν τις στάσεις της κοινωνίας και αποτελούν είτε κινητήρια δύναμη για τα άτομα που πάσχουν από ψυχιατρικές διαταραχές στην αναζήτηση θεραπείας και στην τήρηση των ιατρικών οδηγιών, είτε ουσιαστικό εμπόδιο με επιβλαβείς συνεπακόλουθες επιπτώσεις.²² Ειδικότερα, οι θρησκευτικές πεποιθήσεις μπορεί να ωθήσουν στην αναζήτηση θεραπείας από θρησκευτικούς και πνευματικούς ηγέτες και όχι από τους ειδικούς.²² Επιπρόσθετα, είναι σημαντικό να λαμβάνεται υπ' όψιν και η παράμετρος «γήρανση», καθώς σύμφωνα με μελέτη οι αρνητικές στάσεις απέναντι στην ψυχική νόσο συσχετίστηκαν με αρνητικές στάσεις απέναντι στην ίδια τη γήρανση, στο σύνολο του δείγματος.²³

Κατά συνέπεια, απαιτείται προσεκτική διερεύνηση αφ' ενός των αντιλήψεων των ασθενών σχετικά με τις γνώμες

και τις απόψεις των σημαντικών «άλλων» γύρω από το οικογενειακό και το κοινωνικό τους περιβάλλον και αφ' ετέρου των στάσεων και των αντιλήψεων των ατόμων που αποτελούν το οικογενειακό τους περιβάλλον, καθώς μπορούν να καθορίσουν σε μεγάλο βαθμό τη συμμόρφωσή τους με την αντιψυχωσική θεραπεία και την τελική έκβαση της νόσου.^{19,22}

3.3. Περιορισμοί στην έρευνα

Αν και η ΘΠΣ συνιστά σημαντικό εργαλείο ερμηνείας και πρόβλεψης προθέσεων και συμπεριφορών που αφορούν στη θεραπευτική συμμόρφωση και στην τήρηση των ιατρικών οδηγιών, εν τούτοις προκύπτουν σημαντικοί περιορισμοί κατά την εφαρμογή της στην έρευνα.

Το μέγεθος και η ετερογένεια του δείγματος καθορίζει σε μεγάλο βαθμό αφ' ενός τη δυναμική της σχέσης μεταξύ των προθέσεων επιτέλεσης των συμπεριφορών, των αυτοαναφορών των ασθενών σχετικά με την τήρηση των οδηγιών και των βιολογικών δεικτών συμμόρφωσης (π.χ. επίπεδα γλυκόζης αίματος ή αρτηριακής πίεσης)^{14,16,19} και αφ' ετέρου την αξιοπιστία των αποτελεσμάτων που αφορούν στους υποκειμενικούς κανόνες και στον αντιληπτό έλεγχο.¹⁶ Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά στην εκτίμηση της συμπεριφοράς, προτείνεται –εκτός από τις αυτοαναφορές των ασθενών– να διενεργείται υπολογισμός της συμμόρφωσης στη βάση επιστημονικών μεθόδων.¹⁹

Επιπρόσθετα, η ύπαρξη ανώτατων αποτελεσμάτων (ceiling effects) πιθανότατα περιορίζει το εύρος της διακύμανσης, με αποτέλεσμα χαμηλότερες συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών της μελέτης.¹⁴

Τέλος, αναφορικά με τον αντιληπτό έλεγχο ως μεταβλητή, επισημαίνεται ότι κατά την πρακτική εφαρμογή της ΘΠΣ αξιολογείται η αντίληψη για τον έλεγχο και όχι ο ίδιος ο έλεγχος πάνω στη συμπεριφορά, γεγονός που υποδηλώνει ασάφεια ως προς τον ρόλο του στη θεωρία και απαιτεί προσεκτική ερμηνεία κατά την ανάλυση των αποτελεσμάτων.²

4. ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΧΕΔΙΑΣΜΕΝΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΩΘΗΣΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑΣ ΕΜΒΟΛΙΑΣΜΟΥ ΣΕ ΚΑΙΡΟ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

Η συμβολή του εμβολιασμού στην αύξηση του προσδόκιμου ζωής είναι αδιαμφισβήτητη, καθώς συνετέλεσε στον περιορισμό της νοσηρότητας και της θνητότητας από λοιμώδη νοσήματα. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι η επίτευξη υψηλού ποσοστού εμβολιαστικής κάλυψης, η

οποία λειτουργεί ως τείχος απέναντι στην εμφάνιση επιδημιών.³ Ωστόσο, σε καιρό πανδημίας, η διστακτικότητα στον εμβολιασμό αποτελεί μείζον θέμα ανησυχίας για τους λήπτες απόφασης που είναι υπεύθυνοι για τη χάραξη πολιτικής στην υγεία. Η αρκετά σαφής μεθοδολογία της ΘΠΣ διευκολύνει σε πρώτη φάση την εκπόνηση εμπειρικών μελετών με σκοπό την πρόβλεψη και την ανάλυση της πρόθεσης του πληθυσμού για εμβολιασμό και σε δεύτερη φάση ενδέχεται να αποτελέσει σημαντικό εργαλείο για τον σχεδιασμό παρεμβάσεων που θα βοηθήσουν στην υιοθέτηση εμβολιαστικής συνείδησης.^{3,24}

Σε έρευνα μετα-ανάλυσης αναφορικά με τη διστακτικότητα στον εμβολιασμό και οι τρεις μεταβλητές της θεωρίας συσχετίστηκαν ως προβλεπτικοί παράγοντες, με τις στάσεις να αποτελούν τον ισχυρότερο.²⁴ Για τον λόγο αυτόν, υποστηρίζεται η ανάγκη χάραξης στρατηγικής με σκοπό την αλλαγή των αντιλήψεων και την υιοθέτηση θετικών στάσεων από τον πληθυσμό ως προς την τήρηση των ατομικών μέτρων προφύλαξης²⁵ και τον προληπτικό εμβολιασμό,²⁶ για την αντιμετώπιση της πανδημίας SARS-CoV-2. Επισημαίνεται ότι η λήψη μέτρων προφύλαξης συσχετίστηκε με θετική πρόθεση διενέργειας εμβολιασμού κατά του SARS-CoV-2,²⁶ με αποτέλεσμα η ανάγκη διαπαιδαγώγησης του πληθυσμού, μέσω εκπαιδευτικών προγραμμάτων, να κρίνεται επιτακτική.²⁵

Δεδομένου ότι το μορφωτικό επίπεδο καθορίζει σε σημαντικό βαθμό τις προθέσεις υπέρ ή κατά του εμβολιασμού, θεωρείται σημαντική η πληροφόρηση του κοινού –είτε μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης (social media) είτε μέσω μηνυμάτων– για την ενίσχυση της εμπιστοσύνης του πληθυσμού ως προς την ασφάλεια και την αποτελεσματικότητα των εμβολίων. Ειδικότερα, η έκθεση των ατόμων σε θετική πληροφόρηση αναφορικά με τον εμβολιασμό μέσω των social media συσχετίστηκε με θετικές αντιλήψεις.²⁶ Ωστόσο, σε έρευνα αναφορικά με την πρόθεση εμβολιασμού των επαγγελματιών υγείας στην Ελλάδα και στην Κύπρο, η χαμηλή αξιολόγηση του τρόπου διαχείρισης της πανδημίας από το υγειονομικό προσωπικό μέσω των μέσων μαζικής ενημέρωσης (ΜΜΕ) υποδεικνύει την ανάγκη εύρεσης νέων τρόπων για τη βελτίωση της πρόθεσης για εμβολιασμό, καθώς η έκθεση του κοινού σε αντικρουόμενες πληροφορίες προκαλεί σύγχυση στη λήψη απόφασης.²⁷ Η ασφάλεια του εμβολίου και οι μακροπρόθεσμες επιπτώσεις απασχολούν ιδιαίτερα το υγειονομικό προσωπικό, με αποτέλεσμα να προτείνεται η χρηματοδότηση της πρόσβασής τους στις διεθνείς βάσεις δεδομένων, έτσι ώστε να αξιολογήσουν τα διαθέσιμα εμπειρικά στοιχεία.²⁷

Η προβλεπτική ικανότητα της ΘΠΣ ως προς τις προθέσεις εμβολιασμού των ατόμων επιβεβαιώθηκε και στην

πανδημία του Η1Ν1. Η πρόθεση για εμβολιασμό ενισχύεται καθοριστικά από τις θετικές στάσεις των ατόμων απέναντι στον εμβολιασμό και σχετίζεται με τους υποκειμενικούς κανόνες συμπεριφοράς, με τον αντιληπτό έλεγχο πάνω στη συμπεριφορά, καθώς και με άλλους παράγοντες όπως η αντίληψη αναφορικά με τη σοβαρότητα της νόσου και η ηλικία.²⁸ Από την άλλη πλευρά, αντιλήψεις σχετικές με χαμηλό κίνδυνο νοσηρότητας από τον Η1Ν1 και υψηλό κίνδυνο εμφάνισης επιπλοκών μετά τον εμβολιασμό κατά του Η1Ν1 συνιστούν σημαντικό εμπόδιο στη λήψη εμβολίου.²⁹

Στη βάση των συμπερασμάτων που εξήχθησαν κατά την πρακτική εφαρμογή της ΘΠΣ μπορούν να εφαρμοστούν πολιτικές με σκοπό την υιοθέτηση θετικών αντιλήψεων αναφορικά με τον εμβολιασμό, καθώς η διστακτικότητα συνιστά μείζονα κίνδυνο για τη δημόσια υγεία και εμπόδιο για την επίτευξη υψηλού ποσοστού εμβολιαστικής κάλυψης, ιδιαίτερα σε καιρό πανδημίας SARS-CoV-2.

5. ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Η ΘΠΣ αποτελεί κοινωνικο-γνωστικό μοντέλο και χρησιμοποιείται σε πρώτη φάση για την ερμηνεία και την πρόβλεψη των προθέσεων του πληθυσμού για την εκτέλεση ή μη μιας συμπεριφοράς στην υγεία και σε δεύτερη φάση για τον σχεδιασμό παρεμβάσεων με στόχο την υιοθέτηση συμπεριφορών που συνεπάγονται βελτίωση της υγείας, με συνεπακόλουθο κοινωνικό όφελος.² Ο εύκολος τρόπος κατασκευής της κλίμακας μέτρησης των στοιχείων της θεωρίας καθιστά την εκπόνηση εμπειρικών μελετών εύκολη διαδικασία, με τη δυνατότητα της ερμηνείας της διακύμανσης σε σημαντικό ποσοστό να επισημαίνεται ως το βασικό πλεονέκτημα της μεθόδου.^{2,3}

Η ΘΠΣ βρίθκει εφαρμογών στο πεδίο της υγείας,¹⁰ με σημαντικό αριθμό μελετών να έχουν εκπονηθεί με σκοπό την κατανόηση των παραγόντων που επηρεάζουν τη θεραπευτική συμμόρφωση των ασθενών προς τις ιατρικές οδηγίες.³ Οι στάσεις, οι υποκειμενικοί κανόνες και ο αντιληπτός έλεγχος προσδιορίζονται ως σημαντικοί προγνωστικοί παράγοντες της θεραπευτικής συμμόρφωσης, με τον τελευταίο να

αποτελεί τον κυριότερο.¹⁴ Ωστόσο, στους ασθενείς με ψυχιατρικές διαταραχές οι υποκειμενικοί κανόνες αποτελούν τη σημαντικότερη μεταβλητή αναφορικά με την τήρηση των ιατρικών οδηγιών, με το οικογενειακό περιβάλλον και τους κοινωνικο-πολιτισμικούς παράγοντες να επηρεάζουν ουσιαστικά τη διαμόρφωση των τελικών προθέσεων.^{18,21,22} Περιορισμοί, όπως το μέγεθος και η ετερογένεια του δείγματος, η ύπαρξη ανώτατων αποτελεσμάτων και ο τρόπος αξιολόγησης του αντιληπτού ελέγχου, είναι σημαντικό να λαμβάνονται υπ' όψιν κατά την ερμηνεία των αποτελεσμάτων σε αυτού του είδους τις μελέτες.^{2,14,16,19}

Στο επίπεδο της πρόληψης και της πολιτικής υγείας, η ΘΠΣ αποτελεί τη βάση αρκετών εμπειρικών μελετών για την πρόβλεψη των προθέσεων του πληθυσμού να εμβολιαστεί σε περιόδους επιδημιών και για τον σχεδιασμό παρεμβάσεων προς την κατεύθυνση της υιοθέτησης εμβολιαστικής συνείδησης. Και οι τρεις παράγοντες της θεωρίας συσχετίζονται ως προβλεπτικοί, με τις στάσεις των ατόμων απέναντι στον εμβολιασμό να διαμορφώνουν καθοριστικά την τελική τους πρόθεση.^{24,28} Η θετική ενημέρωση του πληθυσμού μέσω των social media συμβάλλει στην αλλαγή αντιλήψεων και στην υιοθέτηση θετικής στάσης προς τον εμβολιασμό, έτσι ώστε η συλλογική ανοσία που θα αποτελέσει τον φραγμό ενάντια σε πανδημίες, όπως αυτή του SARS-CoV-2, να καταστεί δυνατή.²⁶ Για τους επαγγελματίες υγείας προτείνεται να τους δοθεί η δυνατότητα πρόσβασης σε διεθνείς βάσεις δεδομένων, για την αξιολόγηση των διαθέσιμων εμπειρικών στοιχείων.²⁷

Η διενέργεια εμπειρικών μελετών με σκοπό την ανάλυση και την πρόβλεψη των προθέσεων του πληθυσμού να επιτελέσουν συμπεριφορές που αφορούν στο ευρύτερο πεδίο της υγείας αποτελεί χρήσιμο βοηθητικό εργαλείο για τους λήπτες απόφασης κατά τον στρατηγικό προγραμματισμό των πολιτικών υγείας και κατά την εφαρμογή των σχεδίων δράσης σε επιχειρησιακό επίπεδο. Η εξαγωγή συμπερασμάτων από την εκπόνηση κοινωνικών ερευνών με πυρήνα τη ΘΠΣ μπορεί να παρέχει αξιόπιστη πληροφόρηση, η οποία συνεπάγεται ασφαλέστερη προσέγγιση των προβλημάτων κατά τη διαδικασία λήψης απόφασης.

ABSTRACT

Theory of planned behavior. A brief description and practical application at the level of health policies

C. MILTIADIS, M. THEODORATOU

*School of Social Science, Hellenic Open University, Patra, Greece**Archives of Hellenic Medicine 2022, 39(5):696–702*

For prediction of the intention of individuals to perform health-related behaviors, it is necessary to analyze the determining factors, in order to design the necessary interventions that would lead to improvement of health. The non-adherence of patients to medical instructions, and, particularly in the times of pandemic, vaccine hesitance, are of great concern to decision makers. Conclusions from empirical studies on the analysis and prognosis of behavior are a valuable source of information when designing health policies. This article provides a brief description of the theory of planned behavior and its scope in the field of health, with an emphasis on understanding and predicting the intentions of patients to comply with treatment, and their adoption of vaccination-positive behaviors. In both cases, attitudes towards their behavior, subjective norms and perceived behavioral control are identified as important predictors of compliance of patients with medical advice.

Key words: Health policies, Intention to be vaccinated, Theory of planned behavior, Treatment adherence, Treatment compliance

Βιβλιογραφία

- WEINMANN J. Health psychology: Progress, perspectives and prospects. In: Bennett P, Weinmann J, Spurgeon P (eds) *Current developments in health psychology*. Harwood Academic Publishers, London, 1990:9–33
- ΚΟΥΛΙΕΡΑΚΗΣ Γ. Κοινωνικο-ψυχολογικά μοντέλα της συμπεριφοράς σε σχέση με την υγεία και την αρρώστια. Στο: Κουλιεράκης Γ, Μεταλληνού Ο, Πάντζου Π (Επιμ.) *Κοινωνιολογική και ψυχολογική προσέγγιση των νοσοκομείων/υπηρεσιών υγείας, συμπεριφορές υγείας. Πρότυπα και μεταβολές*. Τόμος Β'. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα, 2000:15–96
- ΝΟΙΚΟΚΥΡΑΚΗΣ Γ, ΤΣΟΥΝΗΣ Α, ΣΑΡΑΦΗΣ Π. Πρόληψη και πολιτικές υγείας. Στο: Σαράφης Π, Μπαμίδης Π (Επιμ.) *Υπηρεσίες υγείας: Συστήματα και πολιτικές*. Broken Hill Publishers, Λευκωσία, 2020:325–350
- DI MATTEO R, MARTIN L. Συστάσεις για θέματα υγείας και αλλαγή συμπεριφοράς. Στο: Di Matteo R, Martin L (Επιμ.) *Εισαγωγή στην ψυχολογία της υγείας*. Εκδόσεις Πεδίο, Αθήνα, 2011:319–373
- KAN M, FABRIGAR L. Theory of planned behavior. In: Zeigler-Hill V, Shackelford TK (eds) *Encyclopedia of personality and individual differences*. Springer, Cham, 2017:1–8. Available at: https://doi.org/10.1007/978-3-319-28099-8_1191-1
- AJZEN I. The theory of planned behavior: Frequently asked questions. *Hum Behav Emerg Tech* 2020, 2:314–324
- AJZEN I, FISHBEIN M. Attitude-behavior relations: A theoretical analysis and review of empirical research. *Psychol Bull* 1977, 84:888–918
- AJZEN I. From intentions to actions: A theory of planned behavior. In: Kuhl J, Beckmann J (eds) *Action control: From cognition to behavior*. Springer, New York, 1985:11–39
- GODIN K, KOK G. The theory of planned behavior: a review of its applications to health-related behaviors. *Am J Health Promot* 1996, 11:87–98
- HARDEMAN W, JOHNSTON M, JOHNSTON D, BONETTI D, WAREHAM N, KINMONTH AL. Application of the theory of planned behaviour in behaviour change interventions: A systematic review. *Psychol Health* 2010, 17:123–158
- ΤΣΟΥΝΗΣ Α, ΣΑΡΑΦΗΣ Π. Πρόληψη καρκίνου του μαστού και θεωρία της προσχεδιασμένης συμπεριφοράς. *Διεπιστημονική Φροντίδα Υγείας* 2014, 6:108–115
- GILES M, McCLENAHAN C, CAIRNS E, MALLETT J. An application of the theory of planned behaviour to blood donation: The importance of self-efficacy. *Health Educ Res* 2004, 19:380–391
- ΚΟΛΕΝΤΣΗ Φ, ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Χ. Διερεύνηση των ψυχοκοινωνικών παραγόντων που επιδρούν στη δωρεά αίματος από τους εργαζομένους στον χώρο της υγείας: Μια εφαρμογή της θεωρίας της προσχεδιασμένης συμπεριφοράς. *Αιμοδοσία και Μετάγγιση* 2019, 80:3–13
- RICH A, BRANDES K, MULLAN B, HAGGER MS. Theory of planned behavior and adherence in chronic illness: A meta-analysis. *J Behav Med* 2015, 38:673–688
- LIDDELOW C, MULLAN B, NOVORADOVSKAYA E. Exploring medication adherence amongst Australian adults using an extended theory of planned behaviour. *Int J Behav Med* 2020, 27:389–399
- KAGEE A, VAN DER MERWE M. Predicting treatment adherence among patients attending primary health care clinics: The utility of the theory of planned behaviour. *S Afr J Psychol* 2006, 36:699–714
- O'BOYLE CA, HENLY SJ, LARSON E. Understanding adherence to hand hygiene recommendations: The theory of planned behavior. *Am J Infect Control* 2001, 29:352–360
- KOPELOWICZ A, ZARATE R, WALLACE CJ, LIBERMAN RP, LOPEZ SR, MINTZ J. Using the theory of planned behavior to improve

- treatment adherence in Mexican Americans with schizophrenia. *J Consult Clin Psychol* 2015, 83:985–993
19. CONNER M, BLACK K, STRATTON P. Understanding drug compliance in a psychiatric population: An application of the theory of planned behaviour. *Psychol Health Med* 1998, 3:337–344
 20. MANNING M, BETTENCOURT BA. Depression and medication adherence among breast cancer survivors: Bridging the gap with the theory of planned behaviour. *Psychol Health* 2011, 26:1173–1187
 21. KOPELOWICZ A, WALLACE CJ, LIBERMAN RP, AGUIRRE F, ZARATE R, MINTZ J. The use of the theory of planned behavior to predict medication adherence in schizophrenia. *Clinical Schizophrenia & Related Psychoses* 2007, 1:227–242
 22. GIPSON P, KING C. Health behavior theories and research: Implications for suicidal individuals' treatment linkage and adherence. *Cogn Behav Pract* 2012, 19:209–217
 23. QUINN KM, LAIDLAW K, MURRAY LK. Older peoples' attitudes to mental illness. *Clin Psychol Psychother* 2009, 16:33–45
 24. XIAO X, WONG RM. Vaccine hesitancy and perceived behavioral control: A meta-analysis. *Vaccine* 2020, 38:5131–5138
 25. SHUBAYR MA, MASHYAKHY M, AL AGILI DE, ALBAR N, QUADRI MF. Factors associated with infection-control behavior of dental health-care workers during the COVID-19 pandemic: A cross-sectional study applying the theory of planned behavior. *J Multidiscip Healthc* 2020, 13:1527–1535
 26. ZHANG KC, FANG Y, CAO H, CHEN H, HU T, CHEN Y ET AL. Behavioral intention to receive a COVID-19 vaccination among Chinese factory workers: Cross sectional online survey. *J Med Internet Res* 2021, 23:e24673
 27. RAFTOPOULOS V, IORDANOU S, KATSAPIA A, DEDOUKOU X, MALTEZOU HC. A comparative online survey on the intention to get COVID-19 vaccine between Greek and Cypriot healthcare personnel: Is the country a predictor? *Hum Vaccines Immunother* 2021, 17:2397–2404
 28. MYERS LB, GOODWIN R. Using a theoretical framework to determine adults' intention to vaccinate against pandemic swine flu in priority groups in the UK. *Public Health* 2012, 126(Suppl 1):S53–S56
 29. LIAO Q, COWLING BJ, LAM WWT, FIELDING R. Factors affecting intention to receive and self-reported receipt of 2009 pandemic (H1N1) vaccine in Hong Kong: A longitudinal study. *PLoS One* 2011, 6:e17713
- Corresponding author:*
C. Miltiadis, Garefi street, 584 00 Aridea, Greece
e-mail: chrismilt@gmail.com